

Tajemství Klamma a Pátery (soustředné kružnice)

Země snivců od Alfreda Kubina, stejně tak jako *Zámek* od Franze Kafky jsou knihy prosycené mystičným podivných světů a tajemstvím jejich vládců. U Kubina mluvíme o šedivém a jednotvárném městě s architekturou poskládanou z reliktních evropské historie, nesoucím honosné jméno Perla, a o jeho stvořiteli, dohlížiteli a absolutním vůdci Páterovi. V případě Franze Kafky je řeč o městečku, nebo spíše vesnici, rozprostírající se pod tajemným Zámkem v dáli, který představuje sídlo nedostižitelného, mocného a uctívaného Klamma.

Při čtení obou románů jsem měla pocit stejné tajemné a zároveň sužující atmosféry. Jsem si jistá, že společným zdrojem, který poskytuje látku této náladě, je právě postava „vládce města“. Jaká je povaha tajemství, které do příběhu tyto zvláštní mužové přináší?

Odpověď, tedy zobecnění motivu tajemného vládce, budu hledat bližším prozkoumáním podobností a rozdílů Klama s Paterou za pomoci knihy *Místa s tajemstvím* od Daniely Hodrové.

Oba příběhy začínají příjezdem cizince do neznámého města. Bez znalosti místních poměrů jsou vzápětí překvapeni obrovskou mocí, kterou má jistý vládce nad městem. Ať už uvážíme Páteru nebo Klamma, oba jsou obávanými a respektovanými autoritami, kterým se od společnosti dostává zvláštní, nepopíratelné úcty.

Každý z této dvojice má silnou auru, která obestírá jeho existenci mlhou nejasností. Daniela Hodrová obecně popisuje postavu s tajemstvím jako „vtělení jinakosti.“¹ Jinakost se pojí jednak se sociální vyřazeností, ale také s mimořádnými vlastnostmi, které postavě umožňují se volně pohybovat časem a prostorem. Avšak postavy, které autorka zařazuje v knize do této kapitoly, jsou postavy naprosto odlišné od Klamma a Pátery. Postavami s tajemstvím míní takové, které se vymykají okolní společnosti svou jedinečnou historií, povahou nebo schopnostmi. Příběh je vystavěn na vykořeněnosti, která z takové jedinečnosti plyne. Pro svůj výklad využívá příkladů tuláků, kouzelníků, nebo například postavy *Krysaře* ze stejnojmenné knihy Viktora Dyka. Avšak tajemné postavy Klamma a Pátery do žádné z těchto kategorií nezapadají. Předně proto, že nejsou aktivními účastníky příběhu samotného, jako tomu je u

¹ Hodrová, Daniela.: *Místa s tajemstvím*, 1.vydání, (Praha: Koniasch Latin Press, 1994), strana 118

postav, které klasifikuje Daniela Hodrová. Dále proto, že u nich není splněn ani základní znak, kterým autorka spojuje všechny „*postavy s tajemstvím*“ – Jejich jinakost a jedinečnost nezpůsobuje sociální vyřazenost², ale naopak nadřazenost. Jsou postaveni mimo společnost a neoperují ve světě příběhu, ale nad ním. Nejsou v něm časově ani místně ukotveni a ovládají jej z vnějšku.

Klamm je považován za velmi vytíženého úředníka či vládce, který má své sídlo na Zámku, z něhož řídí chod okolního světa. Klammova moc se však ve vesnici nijak přímo neprojevuje. Vše plyne normálním životem, jehož chod občas naruší nějaké nové nařízení ze Zámku. Jakýkoli problém či otázka má jednoduché řešení. Pravdu a správnou odpověď přeci nezná nikdo jiný než Klamm. Proto je přirozené zavolat na zámek a počkat na odpověď, která přijde dříve nebo později po nějakém z Klammových poslů (záleží, jak moc je Klamm zrovna časově vytížený). Tito poslové jsou jediným spojením vesnice a samotného Zámku. Oni nejenže znají cestu do Zámku, ale dokonce do něj mají údajně povolený přístup. Ostatní v něm vidí jakési nedostupné posvátné místo, které si zaslouží úctu už jen proto, že tam přeci sídlí velký a důležitý Klamm.

Role Pátery v Perle je podobná. Všichni vědí, že Pátera je mocným vládcem města, který zavedl pravidla oblékání, práce a obchodu tak, jak je všichni bez okolků dodržují. Odpovědí na otázky „proč?“, týkající se jakéhokoli aspektu společenského života, je pokaždé jednoduše Páterova vůle. A co prosazuje Páter je společností samozřejmě považováno za správné, jelikož on jediný má schopnost nahlížet na dění celého města a svými nejlepšími úsudky jej řídit. Všechno je výsledkem vůle a přání velkého Pátery, a proto není třeba pochybovat.

Ale kdo je vlastně Pátera? A kdo Klamm?

Jedním ze společných znaků obou tajemných mužů jsou nejasnosti ohledně jejich vzhledu. K. měl možnost spatřit Klamma skrz klíčovou díрку za pomoci hostinské Fridy krátce poté, co do města přijel. V tu chvíli ještě netušil, jak výsadní postavení Klamm ve společnosti má a ani jaké peripetie bude muset později překonávat, aby se mu byť jen přiblížil. „*U psacího stolu vprostřed pokoje seděl na pohodlné lenošce v ostrém světle elektrické lampy, visící před ním, pan Klamm. Prostředně velký, tlustý, nemotorný muž. Obličej měl ještě hladký, ale tváře již trochu klesaly pod tíhou stáří...*“ (Kafka, 1964, strana 40) Zdá se, že je to starosta jako každý jiný. Avšak věc není tak jednoduchá, jak se zdá. Z dalších zkušeností, které během svého

² Ta je ponechána protagonistům obou příběhů, překvapeným a znepokojeným cizincům K a kreslíři.

pobytu ve vesnici pod Zámkem K. získává, vyplývá, že Klammovu identitu obklopuje spousta dohadů. Dokonce ani posel Barnabáš, který má díky svému povolání k Zámku nejbliže ze všech, se v nich nedokáže zorientovat. „*Mluví s Klammem, ale je to Klamm? Není to spíše někdo, kdo je Klammovi trochu podobný? Tajemník třeba, přinejlepším, který je Klammovi trochu podobný a namáhá se, aby mu byl ještě podobnější, a pak si dodává důležitosti Klammovým ospalým, zasněným způsobem.*“ (Kafka, 1964, strana 180)

Nikdo nedokáže s jistotou říci, jak vlastně Klamm vypadá. V případě Pateru tomu není jinak. Mezi obyvateli Perly není jednotný názor na jeho vzhled, a dokonce se zdá, že se s ním nikdo nikdy nesetkal. Když se to však kreslíři po dlouhých útrapách konečně podaří, není to nic platné. Je svědkem série proměn Paterovy tváře.

„*Posušky se chameleónsky střídaly - nepřetržitě - na sto, na tisíc způsobů. Bleskurychle po sobě se tato tvář podobala jinochovi - ženě - dítěti - starci. Tučněla i hubla, bujely jí výrůstky jako krocانovi, smrskla se na nejmenší míru - v příštím okamžiku byla hrdě nadutá, šířila se a natahovala, vyjadřovala výsměch, dobromyslnost, škodolibost, nenávisť - byla plná vrásek a opět hladká jako obláček - bylo to jako nevysvětlitelné přírodní tajemství - nemohl jsem se odvrátit; byl jsem jako spoutaný v rukou magické síly, hrůza mě zaplavovala. Nyní se objevovaly zvířecí obličej: tvář lva, která se stala lstivou a ostrou jako šakal, přeměnila se v divokého hřebce se zduřelými nozdrami - stala se ptačí - pak opět hadí.*“ (Kubin, 2008)

I když tedy vidí Pateru na vlastní oči, není jeho podoba jednotná, a tudíž se nic nezmění oproti dřívějším dohadům. Nemá jednu podobu a jedno tělo, má pouze nekonečné množství podob, které se prolínají jedna v druhou. Stále zůstává stejnou tajemnou postavou, opředenu sítí dohadů a odhadů, která z něj dělá bytost nezařaditelnou do normálního světa. Místo toho, aby setkání s Paterou vedlo k poznání podoby skutečného vládce, je pouze důkazem, že fyzická podoba nic neznamena.

To proto, že jeho síla je právě ve skutečnosti, že není vázán na konkrétní tělo, konkrétní místo a čas. V obou příbězích cítíme, že vládce je všudypřítomný. Stejně tak, jako kreslíř spatřuje Paterovy oči v obličejích staré žebračky, pouličního lampáře, pěkné ženy, a dokonce i koně, zahlédnou Klamma tuhle v hostinci, tuhle jak sedí mezi ostatními úředníky.

Proto, že nikdo neví, jak vlastně Patera nebo Klamm vypadá, mají obyvatelé Perly a podzámčí neustále pocit jejich přítomnosti. Moc vládců plyne právě ze skutečností spojených s jejich netělesností. Ta totiž vyvolává spekulace. A spekulace, dohady jsou tím, co posiluje

úctu k nim. Pateru ani Klamma si nemohou jejich podřízení (obyvatelé Perly a vesnice pod Zámkem) představit jako konkrétní bytost, ale mohou si o nich vyprávět příběhy. Historiky, spojené s jejich pravděpodobným vzhledem či možným místem nedávného výskytu, obklopují tyto postavy mnohými tajemstvími. V daných společnostech mají roli jakési mytické bytosti, o jejíž existenci nikoho nenapadne pochybovat. To ani přesto, že pro ni vlastně neexistuje žádný empirický či historicky spolehlivý důkaz. Legendy, které se nabalují kolem postav Pátera a Klamma, posilují jejich důležitost, jelikož každá další rozšiřuje konkrétní mytologii a tím přidává na významu svému ústřednímu tématu – postavě vládce. Jedině takto je možné vysvětlit nesmírnou úctu a respekt, který je k ní chován. „*abys plně rozpoznala, čeho Barnabáš ne snad dosáhl, ale co mu bylo darováno. Smí do kanceláří, nebo chceš-li, do předpokojů*“ (Kafka, 1964, strana 182)

Míra oddanosti a víry ve vyšší – v Klamma a Pátera – se dá přirovnat snad pouze k víře náboženské. Je tak samozřejmá, že je zbytečné dotazovat její správnost či opodstatněnost. Vyprávění o vládci jsou součástí obou společností již od pradávna a mají v nich výsadní postavení – jednotlivé příběhy a spekulace tvoří všeobecně přijímanou mytologii. Jak uvádí polský literární kritik Michal Glowinski ve své eseji Čtyři typy vyprávěcí fikce „*Mytická fikce je jakoby soběstačná, reprodukuje totiž to, co je pro vypravěče i příjemce předmětem víry [...] v tomto smyslu nemá podobu přesvědčování, jejím úkolem není přesvědčovat o významu nebo pravdě daného mýtu, ale spíše jeho kodifikace, verbalizace [...]*“³

Postava Klamma i Pátery jsou v dané společnosti součástí společné kulturní paměti, a proto nikoho nenapadne o nich pochybovat. Tato víra je spojena s mocí, která je vládci přičítána. Jelikož není možné jejich vliv nijak dokázat, není také možné jej nikdy popřít. Z toho vychází přesvědčení obyvatel, že vládci mohou zasahovat do všech oblastí jejich skutečnosti a také, že tak dělají. „*Klamm už o mně nechce ani vědět. Ale samozřejmě ne kvůli tomu, žeš přišel ty miláčku, nic takového by s ním nepohnulo. Je to možná ale jeho dílo, že jsme se tam pod tím pultem našli...*“ (Kafka, 1964, strana 54) Díky tomu, že není možné vliv Klamma přesně vysledovat, je možné jej spatřovat téměř v jakékoli situaci. Dokonce i v naprosto náhodném setkání.

Společnou charakteristikou obou postav je všudypřítomnost a všemohoucnost, z čehož vyplývá další a pro příběh možná nejdůležitější vlastnost - nedostupnost, nedosažitelnost. Proto, že Pátera, stejně tak jako Klamm, je všude, ale zároveň nikde a dělá všechno, ale také

³ Glowinski, Michal.: Čtyři typy vyprávěcí fikce, 1987, strana 2

možná nic, touží protagonisté obou příběhů po jediném – skutečně se s nimi setkat a přijít celému tajemství na kloub. K. i kreslíř z Perly věří, že když poznají tajemství, obklopující existenci velkých mužů Pátery a Klamma, pochopí smysl celého podivného světa, do něž se dostali. Oba se výrazně odlišují od stálých obyvatel obou světů. Jelikož jde o cizince, kteří poznávají Perlu i vesnici pod Zámekem s očekáváními z „naší reality“, nejsou ochotni bezmyšlenkovitě přijmout absolutní víru a úctu k výše zmiňovaným autoritám tak jako místní. Mytologie vystavěná okolo postavy vládce není jejich vlastní, a tudíž jim nezabraňuje ptát se. Ptát se na nesčetné otázky, které při střetu s tímto podivným systémem vyvstávají. Jsou však v takové roli jediní a cestu za Klammem a Páterou si musí najít sami.

Výše zmiňovaná všudypřítomnost způsobuje silnou provázanost mezi podstatou vládce samotného a městem, které ovlivňuje⁴. Perla i prostor Zámku a okolí se stávají bludištěm, které musí K. a kreslíř zdolat, aby dospěli k vytouženému setkání.

„Místo s tajemstvím nabývalo v literatuře od nejstarších dob nejrůznějších podob... Všem je společný jeden rys: jejich struktura obsahuje prvky labyrintu, ať už profánního (herního) či sakrálního, mystického. Každá cesta na místo s tajemstvím a průchod tímto místem má znaky iniciační „zkoušky labyrintu“ (Mircea Eliade)... Individuum v podobně ztajemnělém, „labyrintizovaném“ profánním prostoru bloudí, protože nezná jeho smysl, uniká mu jeho řád, není schopno jej rozpoznat.“⁵

Tuto obecnou charakteristiku tajemného místa můžeme snadno aplikovat na města, nad kterými vládou Patera s Klammem. Strukturu labyrintu, jehož řád je pro cizince nepochopitelný, představuje byrokratický systém svazující Perlu i Zámek. Nedosažitelného vládce odděluje od obyvatel měst složitá a komplexní síť úřadů, jednotlivých oddělení, kanceláří a úředníků, propletených nekonečným množstvím vztahů, umožňující neustálé odkazování mezi sebou s cílem vytvořit dokonalý labyrint.

K. se snaží spojit s Klammem pomocí dopisů přes posly, kteří předají zprávu dalším a dalším, aby nakonec možná ani neodpověděl samotný Klamm. Zdá se, že nikoho ve městě neznepokojuje skutečnost, že samotní poslové si nejsou vůbec jisti, jestli je jejich jednání jakkoli spojeno s vládcem. Výsledkem neustálého odkazování, kterým se však K. ve vztahu

1 „Skrze monstrum se zjevuje, zviditelňuje, oživuje místo, odhaluje se jeho dosud skrytá podstata. Je zřejmé, že mezi místem a monstrem neexistuje zřetelná hranice, jedno přechází v druhé...“ Hodrová, Daniela.: Místa s tajemstvím, 1.vydání, (Praha: Koniasch Latin Press, 1994), strana 162

⁵ Hodrová, Daniela.: Místa s tajemstvím, 1.vydání, (Praha: Koniasch Latin Press, 1994), strana 12

ke Klammovi neposouvá z místa, je jakýsi pohyb po kružnici s vládcem v samém jejím středu. K. se od Klamma nevzdaluje, také se k němu nepřibližuje, ale zároveň neustále cítí jeho blízkost, blízkost existence opředené tajemstvím, která jej provokuje a popouzí k dalšímu pátrání.

Skutečnost, že existuje všudypřítomný a ve všem se projevující nedosažitelný cíl, který je i přes všechny snahy stále stejně daleko, znásobuje sílu tajemství, jež představuje. K. nemůže přestat hledat, neboť Klamm je tím jediným, kdo dává všemu na Zámku smysl. Obyvatelé prožívají celý svůj život s tíživým vědomím, že Klamm je sleduje, hodnotí, možná řídí. „*Je to možná ale jeho dílo, že jsme se tam pod tím pultem našli [...] musel by na jejím charakteru poznat, že ho utvářel někdo, kdo je víc než ty a já a všichni ze vsi.*“ (Kafka, 1964, strana 54, strana 295) Nebýt této myšlenky, jejich jednání by postrádalo smysl, jednoznačnou motivaci. V případě K. pramení potřeba promluvit si s Klammem z nutnosti zjistit své poslání ve vesnici – zda byl povolán jako zeměměřič či nikoli. Je však jasné, že jde o mnohem víc. Touha po setkání spočívá ve víře, že poznáním tajemství Klamma pozná také smysl celého mikrosvěta vesnice pod Zámkem.

Kreslíř v Perle musí pozorovat postupnou degradaci celé společnosti a nutně dochází k závěru, že jediným způsobem, jak pochopit zdánlivě nesmyslný svět okolo sebe, je rozluštění Paterova tajemství. Je-li Patera prostoupen ve všem kolem něj a vše se děje jeho vůlí, musí také poskytovat vysvětlení.

V Perle k velkému setkání došlo, na Zámku nikoli. Vzhledem k tomu, že román Franze Kafky vznikl na sklonku jeho života, a tudíž nemohl být dokončen, to však nelze považovat za autorský záměr. Proto se ptám, co našel kreslíř a co by býval možná našel K.

Co je Patera, co je Klamm?

Všechny indicie vedou k obecné představě jakéhosi Boha, jehož podstata tkví právě v neprokazatelnosti a zároveň všudypřítomnosti a všemohoucnosti. Správný Bůh by měl být pro věřící vždy motivací a zároveň cílem. Avšak cílem takovým, kterého nemůže žádný smrtelník během svého pozemského života dosáhnout, protože jen tak může zůstat motivací a zdrojem životního smyslu. Tento výklad by odpovídal závěrečné scéně ze *Země snivců*, kdy kreslíř konečně zažije vytoužený okamžik velkého setkání. Patera v poslední chvíli skončí jako bezmocné malé tělíčko a svět Perly se rozpadne. Ve chvíli setkání byl porušen základní princip božské podstaty – právě jeho nedosažitelnost. Patera přestal být cílem. Svět, jehož

mysl se odvozoval od Patery, přišel o svůj obsah, jelikož přišel o svou motivaci. A také proto zanikl.

To byla první verze. Mám však připravenou ještě jednu. Přesto, že předchozí výklad by možná byl do jisté míry uspokojující, měla jsem při čtení neodbytný pocit, že Patera je i přes svou nedosažitelnost neustále velmi blízko. Stejně tak se cítil sám kreslíř, jehož pronásledovaly hluboké zneklidňující pohledy z tváří náhodných bytostí. Také když K. vytrvale hledá Klamma, potřebuje jej vlastně jen proto, aby mu určil správné místo ve vesnici. Přesto by se ale mohl sám svobodně rozhodnout, jak bude svůj čas trávit a na nějakého úředníka nebrat ohledy. Ale K. věří, že poznáním Klamma pozná nejen smysl svého pobytu ve vesnici, ale smysl všeho kolem. Neustále postupuje vpřed, od svého cíle se neoddaluje, avšak ani se k němu nedokáže přiblížit. Svět Zámku jej vodí v kruzích. Jak uvádí Daniela Hodrová, *v starověkých mýtech skýtalo monstrum přístup k poznání světa a sebe sama. A v pozadí hledání monstra může stát poznání, že monstrum je hledající hrdina sám.*⁶ Znamenalo by to, že uvnitř kruhu je K. sám. Taková interpretace je možná odvážná, avšak do velké míry by vyřešila problémy spojené s tajemstvím obklopujícím Klamma a možná i Pateru.

Přeci jen není K. v městě pod Zámkem obyčejným cizincem. Už od počátku působí na ostatní nějak zvláště a také osud se mu naklonil ihned při příchodu do města. „*Tak tedy omyl? To je velmi nepříjemné. Sám šéf kanceláře že volal? To je podivné, podivné. Jak to mám teď panu zeměměřiči vysvětlit?*“ (Kafka, 1964, strana 10) Jak je možné, že nápad vydávat se za očekávaného zeměměřiče byl Zámkem potvrzen jen několik chvil poté, co s ním sám K. přišel? Není to podivná náhoda, že Frida nesoucí přívlastek Klammovy milenky tráví své dny a noci právě s K.?

Nemohu si pomoci, ale nějak věřím, že shoda iniciál není náhodou. A ta nejtriviálnější nabízející se interpretace mi není úplně vzdálená. Mám nutkání zakončit svou práci tvrzením, že K. je Klamm.

Ale neudělám to, jelikož není podstatné přijít s definitivní odpovědí. A není to ani žádoucí. Důležité je (pro mou esej, ale především pro samotné příběhy Klamma a Patery) tajemství. A jeho intenzita je podpořena tím, že nikdo nikdy nebude schopen s jistotou říci, jak je to s nimi doopravdy. Každý může do jejich osobní mytologie přidat příběh, ale uvnitř ní se bude pro

⁶ Hodrová, Daniela.: *Místa s tajemstvím*, 1.vydání, (Praha: Koniasch Latin Press, 1994), strana 163

každý nový v kontextu s ostatními nabízet nespočet možných interpretací. Budou vyvolávat spekulace. Budou Klamma i Pateru zahalovat hloub do mlhy upředené z jejich velkého tajemství.

Možná, že ve středu té kružnice je prostě jen tajemství, okolo kterého se točí celá moje esej, ale také oba příběhy. Vycházejí od něj a míří k němu... Proto mi nemějte za zlé, pokud jsem se k jeho jádru ani já po tak dlouhé a kostrbaté cestě nepřiblížila.

Seznam použité literatury

Primární literatura

Kafka, Franz.: Zámek, přel. Vladimír Kafka, 1.vydání, (Praha: Mladá fronta, 1964), 316 stran

Kubin, Alfred.: Země snivců, přel. Ludvík Kundera, 4.vydání, (Praha: Dokořán, 2008), 250 stran

Sekundární literatura

Hodrová, Daniela.: Místa s tajemstvím, 1.vydání, (Praha: Koniasch Latin Press, 1994), 214 stran

Glowinski, Michal.: Čtyři typy vyprávěcí fikce, 1987